

ПСИХОЛОГІЗМ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Дослідження присвячене аналізу особливостей душевного складу Г. Сковороди та їх ролі у житті й творчості мислителя. Досліджуючи риси душевного устрою Г. Сковороди у їх статичці, автор виділяє головні риси душевного складу мислителя: волюнтаризм, волелюбність, меланхолічність, схильність до афективних станів. Дослідження душевної динаміки Г. Сковороди уможливує розуміння ролі цих рис у його житті та творчості, їх впливу на формування оригінальної концепції й генези особистості мислителя.

Ключові слова: Г. Сковорода, внутрішня боротьба, воля, мир душевний, душевний світ, катарсис, мислення, психологізм, пристрасті, філософія.

Дослідження життя та творчості Г. С. Сковороди є одним з пріоритетних напрямків вітчизняної історико-філософської науки. Проте, досліджуючи життя й творчість українського мислителя, врешті решт, не можемо не задатися питанням щодо тих глибинних порухів його особистості, якими, зрештою, обумовлюються як зовнішня історія його життя, так і його творчість.

Глибока увага до внутрішнього життя особистості є, на нашу думку, однією з визначальних рис життя Г. Сковороди. Вона багато в чому обумовлює як його особистісний розвиток, так і розвиток концептуальний, – безпосередньо пов'язаний з першим. Здається, саме цей глибинний *психологізм* не в останню чергу обумовив не тільки його образ життя, а і його вчення. Читаючи твори Г. Сковороди неможливо не звернути увагу на те, як мислитель ставиться до внутрішнього світу – як його власного, так і внутрішнього світу персонажів його діалогів. Кожен з них постає унікальною й неповторною особистістю, що розкривається у спілкуванні, об'єднані у єдиному пориві – шуканні істини, прагненні до щастя та миру душевного. Багато в чому, звичайно, це особистісна риса автора, що свідчить про певну його схильність до психологічної проблематики.

Частково феномен сковородинівського психологізму, хоча й не званий цим іменем, вже привертав увагу дослідників і здобув свого часткового висвітлення у історико-філософських працях вітчизняних і зарубіжних дослідників творчості українського філософа. Серед таких робіт мусимо назвати, передусім, праці Г. Є. Аляєва, Д. І. Багалія, І. В. Бичка, В. Ф. Ерна, О. М. Кривулі, В. П. Манженка, І. В. Огородника, М. В. Поповича, Л. В. Ушкалова, Д. І. Чижевського, В. І. Шинкарука та деяких інших, що стали міцним засновком, котрий уможливив появу й нашого аналізу. Проте, до сьогодні, наскільки нам відомо, не існувало праці, у котрій би більш-менш завершено й цілісно було подано опис феномену психологізму, як знаходимо його у творах Г. С. Сковороди. Втім, від прояснення цього питання багато в чому залежить як сприйняття та можливість вірної історико-філософської та історико-культурної оцінки постаті Г. Сковороди, так і можливість інтерпретації, подальшої рецепції та

творчого продовження тієї традиції філософування, яка була започаткована українським мислителем.

З огляду на все вищесказане, потрібно зазначити, що дане дослідження має *на меті* розгляд феномену психологізму Г. Сковороди та його безпосередніх проявів у житті та творчості українського мислителя. Досягнення даної мети передбачається через звернення до аналізу душевного життя Г. Сковороди у його статичності та динамічності. Дослідження душевної *статики* Г. Сковороди передбачає аналіз таких рис його душевного устрою як *волюнтаризм, волелюбність, меланхолічність, схильність до афективних станів*. Тоді як дослідження душевної *динаміки* українського мислителя має уможливити розуміння ролі цих рис у житті та творчості Г. Сковороди, й впливу цих рис на формування оригінальної концепції й ґенези особистості мислителя.

Багато в чому вчинки будь-якої людини, а тим більш мислителя, продиктовані особливостями внутрішнього складу її особистості. У безпосередньому зв'язку з "рисами душевного складу" (В. Ерн), його характером стоїть, поза сумнівом, і творчий розвиток особистості. З цього правила не є виключенням і Г. Сковорода.

Значною мірою внутрішній світ Г. Сковороди явлений у його творах, які є певним результатом його духовного розвитку. Також багато цінної інформації подає у своєму життєписі Г. Сковороди М. Ковалинський. Послуговуючись творами мислителя та свідцтвами М. Ковалинського спробуємо визначити головні риси духовного складу Г. Сковороди, й відстежити певну динаміку його внутрішнього розвитку – *еволюцію* його особистості. За зауваженням В. Ерна, про основні риси душевного складу особистості можна говорити "незалежно від духовного стану, в якому вона перебуває. Можливий аналіз душевної *статики*, порівняно незалежний від аналізу душевної *динаміки*. І душевна динаміка, тобто процес того чи іншого *становлення* енергетичного й динамічного *самовизначення* особистості, може бути досягнута в повній мірі, якщо ми чітко уявляємо душевну статику даної людини, тобто основні риси її душевного складу" [1].

Вже на початку свого життєпису Сковороди, М. Ковалинський привертає увагу до особливих рис особистості Г. Сковороди, що проявилися вже в дитинстві майбутнього мислителя: "Григорій по сьомьому году от рождения примѣтен был склонностію к богочтенію, дарованіем к музыкѣ, охотою к наукам и твердостію духа" [2]. Всі ці риси – схильність до релігії, музики, навчання, та особлива сила волі, представляються надзвичайно важливими для розуміння психічного устрою Г. Сковороди.

Перш за все, потрібно відзначити глибинний *волюнтаризм* Сковороди. Поза всяким сумнівом, перед нами дуже вольова особистість. Здається, саме порухи власної волі, багато в чому, були причиною багатьох життєвих успіхів й негараздів мислителя. Так, наприклад, М. Ковалинський пише, що саме за власним бажанням Григорія його батько віддає до Київської академії. За власним бажанням Сковорода вступає до імператорської капели й полишає її, щоб продовжити навчання у Академії, відправляється у закордонну місію [3]. Так само, за власним бажанням,

Сковорода обирає посаду викладача поезики у Переяславі й не погоджується переглянути своє ставлення до викладання курсу поезики, незважаючи на наполегливі вимоги місцевого єпископа [4]. Зусиллям волі, він додержує умов угоди з С. Тамарою – "несмотря на презрѣніе, на уничиженіе его", тому що "он хотѣл сдержать слово свое" [5], а після того, вже не бажав погоджуватися, коли Тамара просив його повернутися [6]. І цей список можна було б продовжувати.

Отже, більшість вчинків Сковороди М. Ковалинський змальовує як *вольові* вчинки, відзначає, що мислитель завжди опирався будь-якому зовнішньому тискові, що намагалися на нього чинити. Так, наприклад, Сковорода двічі, у дуже різкому тоні, відмовляється від надто "наполегливих пропозицій" прийняти чернецтво [7], хоча й веде, власне, чернече життя, яке, доречі, також обрав добровільно [8].

Цей волюнтаризм Сковороди став підставою його *волелюбності* – прагнення до свободи, що була однією з визначальних рис характеру мислителя упродовж усього його життя, й іноді, навіть, доходила до крайнощів. Здається, саме нею може бути пояснена і та "безпечність", що була йому властива, й про яку говорить М. Ковалинський [9].

Втім, це прагнення до свободи у житті мислителя нашоувхувалося на внутрішній бар'єр, що, на нашу думку, представляє собою ще одну рису характеру Г. Сковороди, – *меланхолічність*. З раннього дитинства, за свідокством самого Сковороди, його мучили нудьга та печаль, сум, він постійно відчував внутрішнє збентеження та неспокій: "Ах ты, тоска проклята! О докучлива печаль! / Грызеш мене измлада, как моль платья, как ржа сталь. / Ах ты, скука, ах ты, мука, люта мука! / Гдѣ ли пойдю, все с тобою вездѣ всякій час. / Ты, как рыба с водою, всегда возлѣ нас. / Ах ты, скука! ах ты, мука, люта мука!" [10]. "Це не просто нудьга, – зауважує В. Ерн, – відома, як скороминущий настрій, кожній людині. Вона так глибоко засіла у Сковороді, що її можна назвати однією з стихійних рис його характеру. Вона *завжди* з ним, всюди, кожну годину, вона вже з дитинства гризе його душу, *гризе* безупинно й боляче; він відчуває себе безсилим боротися з нею, що лютує у ньому як дикий звір; вона вичавлює з нього стогін, сльози" [11].

Незважаючи на всі вольові зусилля, Сковорода відчуває, що його власних сил тут відверто замало: "Звѣряку злу заколеш, естли возмеш острый нож, / А скуки не побореш, хоть мечь будет и хорош" [12]. За вірним зауваженням М. Поповича, ця "глибока апатія, пригнічений стан безнадії переживається Сковородою як справжнє духовне пекло" [13]. Ці переживання знову й знову повторюються й Сковорода шукає порятунку: "Объяли вкруг мя раны смертоносны; / Адовы бѣды обойшли несносны; / Найде страх и тма. Ах година люта! / Злая минута! // Бодет утробу терн болѣзны твердый; / Скорбна душа мнѣ, скорбна даже к смерти. / Ах, кто мя от сего часа избавит! / Кто мя исправит?" [14].

Порятуюнок від цих афективних станів він шукає у релігії. Такий шлях він обирає не випадково, тут, з усією силою, проступає інша риса характеру Сковороди, підмічена М. Ковалинським – *схильність до релігійно-*

смі. У цих же афективних станах філософ бачить диявольські кови – "б'єс скуки мучит душу" [15].

У результаті наполегливих внутрішніх шукань, самоспостережень, внутрішньої роботи над собою, Г. Сковорода доходить думки, що людина може знайти щастя (він понад усе прагнув бути щасливим!) тільки на шляху релігійності – покори волі Божій: "Когда человек, – резюмує це відкриття Сковорода М. Ковалинський, – исходит из круга самомнѣнія, самопроизволения, самолюбия своего, почитая все то землю пустою, непроходною и безводною, тогда чистый Дух Святыи занимает всѣ чувства его и возстановляет Царствие Истинны, то есть возжигает в нем способности внутреннее чувства огнем любви своея. Тогда высокое познание и разумѣние по мѣрѣ расположенія внутренняго и внѣшняго возникает из средоточія всѣх вещей, аки тончайшій, пронизательнѣйшій огонь, с неизъясняемым удовольствіем поглощаясь бездною свѣта. В таком состояніи чувствіе человека взирает на Дух Вседержителя с радостію и поклоненіем, и сим-то образом смиренное самоотверженіе человеческое может созерцать то, что есть в вѣчности и во времени, ибо все близ его, все окрест его, все в нем есть" [16].

Пам'ятником цих духовних шукань та внутрішньої боротьби, що точилася у Сковороді упродовж тридцяти шести років його життя (й завершення якої було ще не близько), є поетична збірка мислителя – "Сад божественных пѣсней". Це зовсім "ранній Сковорода", він ще не здійснив головних відкриттів свого життя, він йде майже "навпомацки", лише інтуїтивно передчуваючи головні ідеї, які повноцінно розкриються тільки пізніше, й знайдуть відображення у його діалогічних творах.

Сковорода читає Біблію, читає уважно й вдумливо, намагаючись знайти відповіді на головні питання людського життя – екзистенціальні питання. Саме з роздумувань над смыслом Біблійних текстів і постає його поетична збірка. "Сад божественных пѣсней" – плід глибоких розмислів над Біблією, таємницями релігії та людського життя, проникнута "живими чувствами истинн" [17], що вилилися у глибоко ліричній, поетичній формі. Взагалі, потрібно сказати, що цей інтимний *ліризм* є також однією з рис сквородинівської особистості (пригадаємо згадувану М. Ковалинським схильність Сковороди до музики!). Поезії збірки, як вірно підмічає М. Попович, "є цілком християнськими за образністю, сполучають "малоросійські" мовні і образні елементи не тільки з книжноукраїнськими, а й з церковнослов'янськими архаїзмами, що іноді йдуть цілими періодами..." [18].

Чого ж шукає Г. Сковорода у Біблії? До чого прагне? Ще В. Ерн звернув увагу на "внутрішню й мовчазну *трагедію духу*" [19], що проглядає майже у кожній з пісень "Саду". Автор "Саду божественних пісень" гостро відчуває духовне збентеження, внутрішній неспокій, постійно перебуває у борінні з самим собою, його настроїв постійно змінюється. З одного боку, Г. Сковорода "цього періоду" – персонаж глибоко трагічний. Його мучать глибинні страхи – страх смерті, тягота гріху, гіркота суму, туги, якоїсь незрозумілої журби та неспокою. З іншого ж, – у цих творах вже присутнє радісне передчуття близького звільнення від цих страхів, бли-

зькості спасіння, світла та радості того шляху, на який тільки-но наважуються ступити Г. Сковорода. "Сад божественних пісень" є свідченням про початок того "світлого й очищаючого κάθαρσις-у" (В. Ерн), який віднайшов й пережив Г. Сковорода.

"Темна, стихійно-природна, хаотична основа його характеру" (В. Ерн) поступово просвітлюється неземним сяйвом Божественного Світла. Шукаючи порятунку від нав'язливих афективних станів – внутрішньої нудьги та печалі, Г. Сковорода звертається до дослідження глибин свого внутрішнього світу. Важко сказати чи є ця *інтroversія* та *схильність до інтроспекції* набутими, чи, радше, вродженими Сковороді, втім, зміцнені тривалою практикою, вони також представляються суттєвими рисами його характеру.

Власний внутрішній світ представляється Г. Сковороді безоднею. Це *темна* безодня, ще не просвітлена Божественним світлом, сповнена всіляких нечистот, помешкання жажливих істот (страхів та пристрастей) – гідри, сирен, кита, та, зрештою, й самої (одержимою ними) егоїстичної людської волі, що прагне плоті й плотського, це саме пекло, у якому мучиться людський дух, що не спізнав Бога [20].

Цю безодню не може наситити нічого, з того що підносить зовнішній (видимий) світ: "Бездна дух есть в человѣцѣ, вод всѣх ширшій и небес. / Не насытишь тѣм вовѣки, что плѣняет зрак очес. / Отсюда-то скука внутрь скрежет, тоска, печаль, / Отсюда несытость, из капли жар горшій всталы. / Знай: не будет сыт плотским дух" [21]. Сковорода зрозумів, що спроби знайти опору у чому б то не було зовнішньому є марними. Нарешті, він усвідомив, що будь-які спроби спертися у своєму житті на "тлінне" приречені на невдачу, нарешті, віднайшов причину своїх страждань. Він же шукає справжньої, несумнівної, непохитної, вічної опори, на яку можна покласти свою надію, заснувати своє життя, подолати свої страхи та афекти – "скелі", "кифи", "п'єтри", як він її називав, – *грунту*, стоячи на якому можна віднайти щастя й свободу без страхів.

Свобода, до якої він прагнув, – істинна свобода – не може бути знайдена у зовнішньому світі – царині необхідності. Вона може бути віднайдена тільки у власному, внутрішньому світі. Відлунням цієї впевненості звучить заклик Сковороди, який він звертає не тільки-но до читача, а передусім до самого себе: "Брось Коперниковски сфери. / Глянь в сердечныя пещеры!" [22]. Втім, як це зробити? Що, якщо ці "печери" сповнені страхів й нечистот, страшних звірів, що безупинно мучать людину? Де ж тут свобода?

Заглиблюючись у себе, Сковорода відкриває таємницю буття – кожне створіння представляє собою певне "коло буття" [23], втім, центром цього "кола", єдиним можливим опорним пунктом кожної істоти є Бог, а точніше його воля, що утримує існування цього "кола" над безоднею ницості та небуття. Скеровуючись своєю волею на периферію, або навіть і назовні цього кола, людина віддаляється від власного онтологічного центру. Скерованість же волі на щоб то не було, окрім цього центру розбещує її, – віддаленість від добра сама по собі вже є злом й причиною всіх негараздів людини.

З відкриттям цього метафізичного закону безпосередньо пов'язане інше відкриття Г. Сковороди – з усією виразністю йому відкривається етичний вимір людського буття, що знаходить вираження в існуванні *закону сумління*. Сумління – це голос Божий в людині, що сповіщає людині волю Божу щодо неї, заохочує її робити добро й нещадно картає у разі ухилення від нього. Цей голос лунає з самих надр людської істоти – її серця, що дає змогу назвати її як духом людини, так і Духом Божим у людині. Робити добро, для Сковороди, – значить жити у відповідності до Божого задуму щодо людини, згідно його волі, а отже з *законом її природи*, тобто тим, для чого вона створена. Злом же є добровільне ухилення від цього закону.

Таким чином, спираючись на цей глибинний *етицизм*, Сковорода доходить думки про необхідність внутрішнього очищення, звільнення внутрішнього світу від будь-яких зовнішніх прив'язаностей, опанування природних пристрастей й викорінення неприродних. Віднині єдиним законом, якому він прагне коритися, є закон Божий, що виразно промовляє у душі кожної людини окремо та загалом до всіх у св. Письмі. Саме у покорі цим велінням Духу, у тісному поєднанні з Богом, Г. Сковорода віднаходить спокій й розраду, порятунок від тієї бурі, що постійно картає його, не даючи спочинку.

Він все більше занурюється у себе та у св. Письмо, й все більше дистанціюється від будь-яких зовнішніх прив'язаностей, все більше шукає опори у своєму внутрішньому світі (втім, навіть радше не у собі, а в Богові – вічному джерелі власного існування): "Дух его, – пише М. Ковалінський, – отдалял его от всяких привязанностей и дѣлая его пришельцом, пресельником, странником, выдѣлывал в нем сердце гражданина всемірнаго, который, не имѣя родства, стяжаній, угла, гдѣ главу приклонити, сторицею больше вкушает удовольствій природы, удовольствій простых, невинных, беззаботных, истинных, почерпаемых умом чистым и духом несмущенным в сокровищах Вѣчнаго" [24]. З роками ці якості тільки посилювалися, Сковорода все більше заглиблювався у себе, все менше його цікавило зовнішнє.

Схильністю до внутрішнього самопоглядання обумовлюється й *любов* українського мислителя до *усамітнення*. Упродовж свого життя Сковорода неодноразово усамітнювався на більш чи менш тривалий період часу. Так, наприклад, ще у с. Каврай, за свідченням М. Ковалінського, Сковорода усамітнюється з метою розмислів над своєю подальшою долею. Це був період глибокого психологічного самоаналізу, внутрішньої боротьби, пошуку сенсу життя та свого місця у суспільстві, дослідження власної душі та її схильностей, релігійних шукань: "Часто в свободные часы от должности своей удалялся в поля, рощи, сады для размышления. Рано поутру заря спутница ему бывала в прогулках его и дубравы собесѣдники глумлений его. Лѣта, дарованія душевныя, склонности природныя, нужды житейскія звали его попеременно к принятию какого-либо состоянія жизни. Суетность и многозаботливость свѣтская представлялась ему морем, обуреваемым безпрестанно волнами житейскими и

нікогда пловущаго к пристани душевнаго спокойствія не доставляющим. В монашествѣ, удалившемся от начала своего, видѣл он мрачное гнѣздо спершихся страстей, и за неимѣніем исхода себѣ, задушающих бытіе смертоносно и жалостно. Брачное состояние, сколько ни одобрительно природою, но не приятствовало безпечному его нраву" [25].

Пізніше більш чи менш тривалі усамітнення стали невід'ємною частиною життя Сковороди, втім, їх мета була вже іншою – боротьба з пристрастями та духовні вправи: "Нигдѣ, – пише Ковалинський, – столько не обозрѣвает себя человек, как в уединеніи, и не напрасно сказано древним мудрецом: уединенный должен быть или царь, или звѣрь. Преобороть скуку, проклятое изчадіе недовольства, заняты ум и сердце упражненіями достаточными, ублажить их есть дѣло не инако, как мудраго, обладающаго собою царя уединеннаго, священника Божія, понимающаго вездѣсущіе и всеисполненіе Духа Господня и поклоняющагося ему духом. Сковорода, провозя тамо дни свои в бодрости духа, веселости, безпечаліи, благонадежности, часто говаривал при посѣщающих его: "Ο σοχόλιω! Ο βιβλίων" – "О свобода! О наука!" [26]. Прагненням до усамітнення також, не в останню чергу, здається, обумовлений і мандрівний характер останнього, майже двадцятип'ятирічного періоду життя Г. Сковороди.

Отже, першочерговими завданнями власного життя та його "практичної філософії" (М. Ковалинський) Г. Сковорода вбачає в узгодженні людської волі з волею Божою, у знищенні власної пекельної "злої волі", боротьбі з пристрастями, з метою їх опанування, бо тільки Бог може *просвітити* й *наповнити* темну безодню людського духу.

Саме в Богові Г. Сковорода відкриває ту "кифу", "петру", "гавань", до яких він так довго прагнув. Саме в усвідомленні факту Божого буття та тісного зв'язку з цим буттям людського існування український філософ знаходить порятунк і спасіння від тих афектів, що мучили його з ранніх років. Навіть ці гіркі нудьга, сум, печаль, що з ранніх років так мучили Сковороду, в усвідомленні факту Божого буття перетворюються на райську солодкість: "Жив Бог миросердый, я Его люблю. / Он мнѣ камень твердый; сладко грусть терплю. / Он жив, не умирая, живет же с Ним живая / И моя душа..." [27].

У центрі існування людини мусить стояти й стоїть Бог, Слово Боже – "живый Глагол" [28], що промовляє до людини голосом її совісті. Без нього людина не може бути ні по-справжньому веселою, ані щасливою, якими б значними (на її погляд) не були її досягнення. Тільки Господь Вседержитель знає, що насправді для неї є корисним: "Бог есть лутчіи астроном, он наилутчіи економ. / Мать Блаженная Натура / Не творит ничто же здура. / Нужнѣйшее тебѣ найдеш то сам в себѣ" [29]. Втім, людина сама віддаляється від нього своєю волею, шукаючи щастя на стороні. Така воля, що своєвільно ухилилася від свого онтологічного центру і є, за Сковородою злою волею й сущим пеклом для людини: "Воля – ад, твоя проклята, / Воля наша – пещь нам ада" [30].

Г. Сковорода закликає людину повернутися до Бога, чинити за його волею, а не за власною, втім, це повернення є справою не стільки влас-

них людських сил, скільки, передусім, даром Божим. Про цей Божественний дар і просить у своїй молитві до Бога Г. Сковорода: "Даждь пренужный дар нам сей; славим Тя, Царя царей. / Тя поет и вся вселенна, / В сем законѣ сотворенна, / Что нужность не трудна, что трудность не нужна" [31]. Дійсно, жити за волею Божою, на думку українського мислителя, видається набагато легшою справою, бо це життя згідне з природою, ніж виконувати забаганки власної, протиприродної, злої волі.

Знайшовши вихід з свого плачевного становища у християнській релігійності, Г. Сковорода знову і знову (ніби наживо) психологічно переживає таємницю власного спасіння у внутрішньому духовному світі. Його "Сад божественных пѣсней" сповнений євангельськими ремінісценціями – тут і Різдво Христове (Пісня 4, 5), і його Хрещення (Пісня 6), і воскресіння Лазаря (Пісня 15), і Голгофа (Пісня 1, 7, 8), і покладання Христа до гробу (Пісня 15), і світло Воскресіння (Пісня 1, 7). Це абсолютно реальні переживання, що конституують внутрішній світ Сковороди.

Глибокі переживання таємниці спасіння, на переконання мислителя, об'єднують його не тільки з Богом, а й з громадою вірних Богіві – "друзів Божих" [32], його Церквою. Цей зв'язок є внутрішнім, інтимним, духовним зв'язком. Взагалі, всі люди, за Сковородою, поділяються на тих, хто живе у Церкві – "місті Божому", "місті миру", "країні живих", знаходиться у "гавані", та тих, хто живе у "світі", "місті гріху", "помешканні мерців", "буремному морі". Перші – живуть згідно волі Божій, тоді як другі – згідно власній, злій волі. Відповідно, перші є рабами Божими [33], тоді як другі – рабами пристрастей (бо "світ" – царина пристрастей). Втім, це зовсім відмінне рабство – перше є істинною свободою, тоді як друге – справжнім рабством, рабством сатані: "Мір есть орѣх, червом растлѣн, слѣпец без очей и вожда, медвѣдь, влеком за ноздри своя, раб сатанѣ, плѣнник діаволу" [34].

Саме у "місті Божому", у Божій любові Г. Сковорода знаходить мир та спокій власній багатостраждальній душі, про що він не перестає благовістити й у всіх своїх творах: "Omnia praetereunt, sed amor post omnia durat. / Omnia praetereunt, haud Deus, haud et amor. / Omnia sunt aquae, cur in aquas speratis, amici? / Omnia sunt aquae, si portus amicus erit. / Haec kepha tota est fundata Ecclesia Christi. / Haec et nobis est kepha et petra et skala..." [35] ("Все минає, але любов після всього лишається. / Все минає, тільки не Бог й не любов. / Все є водою, нащо ж тоді покладати надію на воду, друзі? / Все є водою, якщо не є дружньою гаванню. / Вся Церква Христова заснована на цій кифі. / Вона ж бо й нам є кифа, і пётра, і скеля..." – пер. мій, В. Ч.).

Підсумовуючи все вищесказане, можна сказати, що багато в чому, творчість мислителя була продиктована особливостями його особистого душевного складу та його духовного розвитку. Так, особистий *волюнтаризм* мислителя та його *волелюбність* обумовили особливу увагу до питання людської волі та проблеми свободи. Така особистісна риса його характеру як *меланхолічність* та *схильність до афективних станів* стали рушієм до *пошуку щастя та миру душевного*. *Схильність до релігійності* була причиною пошуків відповідей на екзистенціальні питання саме

на цьому шляху – дослідження св. Письма та надр власної душі, розвинення інтроверсії та *схильності до інтроспекції, любові до усамітнень*.

Глибокий аналіз внутрішнього, душевного життя та розробка *проблеми свободи* приводить Г. Сковороду до *акценту на етичній проблематиці* ("совість чиста", "життя згідно закону природи"), що створило міцне підґрунтя для важливої риси його характеру та світогляду – його *етицизму*, який, у свою чергу став основою його "практичного любовмудрія" (М. Ковалинський).

Все це принесло у житті Г. Сковороди бажаний плід, дарувало звільнення від тих афективних станів, що так довго його мучили, привело його до бажаної "гавані", дало змогу, занурившись у глибини власного психічного життя, віднайти Бога й у ньому ту "кифу", "петру", до якої він так прагнув.

1. Эрн В. Ф. Г.Сковорода. Жизнь и учение // Эрн В. Ф. Борьба за Логос. Г. Сковорода. Жизнь и учение. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – С. 387. 2. Ковалинський М. І. Жизнь Григорія Сковороды // Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 2. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 440. 3. Там само. 4. Там само. – С. 441. 5. Там само. – С. 442. 6. Там само. – С. 443. 7. Там само. – С. 447, 456–457. 8. Там само. – С. 444. 9. Там само. 10. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 77. 11. Ковалинський М. І. Жизнь Григорія Сковороды... – С. 390. 12. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1... – С. 77. 13. Полович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – С. 86. 14. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1... – С. 65. 15. Там само. – С. 282. 16. Ковалинський М. І. Жизнь Григорія Сковороды... – С. 446. 17. Там само. 18. Полович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи... – С. 97. 19. Эрн В. Ф. Г. Сковорода. Жизнь и учение... – С. 388. 20. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1... – С. 72–73, 87. 21. Там само. – С. 69. 22. Там само. – С. 87. 23. Ковалинський М. І. Жизнь Григорія Сковороды... – С. 440. 24. Там само. – С. 443. 25. Там само. – С. 443–444. 26. Там само. – С. 448. 27. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1... – С. 89. 28. Там само. – С. 87. 29. Там само. 30. Там само. 31. Там само. 32. Там само. – С. 85–86. 33. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 2... – С. 85. 34. Там само. – С. 65. 35. Там само. – С. 362–363.

Надійшла до редколегії 11.02.13

В. В. Чернышов

ПСИХОЛОГИЗМ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ

Исследование посвящено анализу особенностей душевного устройства Г. Сковороды, их роли в жизни и творчестве мыслителя. Исследуя черты душевного устройства Г. Сковороды в их статике, автор выделяет основные черты душевного склада мыслителя: волюнтаризм, свободолюбие, меланхоличность, склонность к аффективным состояниям. Исследование душевной динамики Г. Сковороды делает возможным понимание роли этих черт в его жизни и творчестве, их влияния на формирование оригинальной концепции мыслителя.

Ключевые слова: Г. Сковорода, внутренняя борьба, воля, душевный мир, катарсис, мышление, психологизм, страсти, философия.

V. V. Chernyshov

PSYCHOLOGISM OF GREGORY SKOVORODA

The study deals with analysis of psychological peculiarities of Gregory Skovoroda's personality, their role in his life and philosophy. Examining the features of the Skovoroda's personality in static, the author states main features of Skovoroda's inner constitution: voluntarism, love for freedom, tend to melancholy and affections. Examination of the dynamic of G. Skovoroda's inner life makes possible to understand the role of these features in his life and philosophy, their influence upon the genesis of the thinker's original conception.

Keywords: G. Skovoroda, catharsis, inner combat, inner world, passions, peace of heart, philosophy, psychologism, thinking, will.